

Трагічна біографія у веселкових тонах

Ліліана Гентош

Timothy Snyder, *The Red Prince: The Secret Lives of a Habsburg Archduke*, New York, 2008.

Колись, на початку 1990-х років, я почала дослідження в Центральному державному історичному архіві у Львові, і якось у фонді Андрея Шептицького до рук мені потрапив згорток непропагіндованих сіруватих аркушів. Виявилось, що то листи до митрополита від Вільгельма фон Габсбурга. Так я відкрила для себе дуже цікаву історичну постать, про яку тоді в Україні ще не було наукових публікацій, і яка тепер відома нам і з ґрунтовних розвідок, і з газетних і журнальних статей також за прибраним ім'ям – Василь Вишиваний.

Так само прибраною – але послідовною – була і його українськість: він був вірним їй усе своє життя, і саме через це скінчилося воно в нужденному шпиталі сталінської тюрми у Києві. Українство стало найтривкішою точкою відліку його бурхливого способу життя, що перейшло у вирі політичних змін і любовних захоплень. Прибрана ідентичність стала рушієм найсміливіших і найактивніших дій Вільгельма Габсбурга, не давши йому прожити в солодкому сибаритстві та вічному пошуку задоволення.

Важливим набутком для української справи – і послідовним переконанням, аж ніяк не примхою молодого аристократа – вважав його погляди Андрей Шептицький, а Вільгельм Габсбург в одному з листів (26 квітня 1918 року) запевняв митрополита у любові до українства і в тому, що «має на серці добробут нашого сміливого народу». Надзвичайно прихильно згадував про Вільгельма-Василя о. Йосафат Жан – франкомовний канадець, що під впливом митрополита Шептицького став василіянином, греко-католицьким священником і полум'яним українським і галицьким патріотом. У спогадах, що зберігаються в Архіві Головної управи Чину св. Василя Великого у Римі, він зворушено розповідає про те, як 1920 року Вільгельм, не маючи особливих матеріальних статків, віддав власні коштовні нагороди, щоби достойно оздобити мощі Св. Йосафата.

На кінець XIX – початок XX століття не бракувало осіб, що стали будівничими української культури та науки, українського політикуму та державності й української спільноти загалом, вийшовши за межі культурних, політичних і релігійних лояльностей своїх родин. На Вільгельма Габсбурга безперечно у цьому керунку впливав митрополит Андрей Шептицький, який пережив болючий розрив із польською культурою, що була основою його виховання та навчання, з польським політичним консервативним середовищем, ідеали високого патріотизму якого плекали родини Фредрів і Шептицьких, із латинським обрядом, що був для нього джерелом релігійно-естетичних переживань. Прибрання української іден-

тичності в Шептицького та в архикнязя Вільгельма мало відмінні риси, але спонукою до цього кроку стала привабливість української ідеї, ідеї створення на Сході Європи української державності, котра поділяла б західні цінності й ідеали.

Постать Вільгельма Габсбурга, мало відома і в Україні, і за її межами,

їн. За кожним рядком стоять архівні файли і томи спеціальних досліджень – навіть якщо він може правити за вірець художнього письма (наперед скажу, що неодмінний майбутній український переклад Снайдерової книжки має стати для українського читача приємним досвідом занурення у жанр і стиль).

Вільгельм фон Габсбург із митрополитом Андреем Шептицьким (Львів, 1917)

привернула увагу знаного та досвідченого дослідника історії Центрально-Східної Європи професора Тимоті Снайдера. Вивчаючи та презентуючи життєвий шлях архикнязя Вільгельма фон Габсбурга, проф. Снайдер застановлюється над багатьма важливими сторінками історії України XX століття. Українська історія, вдало вплетена у загальноєвропейський історичний наратив, стає головним контекстом, а українське національне державотворення виявляється загальноісторичними закономірностями. Поряд із цим, історія України не є предметом дослідження, а радше тлом, контекстом, який, щоправда, в деяких розділах відіграє вирішальну роль у житті головного героя.

Для написання біографічної праці «Червоний принц. Таємні життя Габсбурзького архикнязя» проф. Снайдер дослідив величезний пласт архівних документів, тогочасної періодики та відповідної літератури. Розшуковуючи матеріали, автор опрацював 20 архівних збірок різних кра-

жньому розділові чи пак кожному виміру життя австрійського архикнязя автор підібрав якусь барву. Прологом до життєпису є широка експозиція історії Центральної та Східної Європи, а перший розділ «золотий» навітлює важливі моменти з історії династії Габсбургів. Останній розділ, «помаранчевий», стосується сьогоденної України та Європейського Союзу. Отож, розширюючи хронологічні рамки книжки за межі життя Вільгельма Габсбурга (1895–1947), автор намагається дати його життю історичну перспективу, показати, як історія розставила свої вирішальні акценти.

Найважливішим теоретичним підґрунтям, котре застосовує проф. Снайдер, є дослідження національних процесів у Центральній і Центрально-Східній Європі: кристалізація національних ідентичностей, постання модерних національних рухів і національних держав у другій половині XIX – на початку XX століття. Адже саме націоналізм став головним руйнівником Австро-Угорської

імперії, а династія Габсбургів зазнала поразки у боротьбі з національними рухами підлеглих народів. Дехто з монаршої родини спробував підкорити цю течію, ставши на чолі новоповсталих рухів задля збереження в якійсь формі династичної унії. Вільгельмів батько Стефан Габсбург вивчив польську мову та культуру і змалечку навчав цього своїх шестеро дітей, уважаючи для своєї родини цілком реальною перспективою заступити польську монархічну лінію Габсбургів. Автор дуже цікаво описує дитячі роки Вільгельма, його навчання та виховання, з урахуванням цього національного компонента*. Саме через ці польські проекти Стефана Габсбурга його родина покинула сонячне Середземномор'я і переселилася в Галичину, у Живець.

Треба зазначити, що Тимоті Снайдер має неабияке розуміння й відчуття мінливості, а часто й ситуативності національних ідентичностей у їх постійній взаємній конфронтації, що стала характерною рисою новітньої історії значної частки колишньої Австро-Угорської імперії та українсько-польсько-білоруського пограниччя. Вибрав собі національну ідентичність і дехто з родини Габсбургів: наприклад, батько та брати й сестри Вільгельма свідомо вибрали польськість і віддано стали на службу молодій польській державності; згодом старший Вільгельмів брат Альбрехт, не захотівши зректися своєї польської національності, не один рік проведе у гестапівських тюрмах. Вибір юного Вільгельма був для родини несподіванкою і викликав заперечення. Сімнадцятилітній архикнязь, начитавшись романів Генрика Сінкевича, вирішив сам познайомитись ближче з українцями і потай рушив потягом (другим класом) до Ворохти, а звідти пішки – гуцульськими Карпатами [с. 67]. Так Вільгельм знайшов свій народ і свій край. Від цього юнацького захоплення почалося серйозне зацікавлення українським питанням, значення котрого для майбутнього імперії починали розуміти у Відні.

Напередодні та в роки Першої світової війни українське питання набуло гостроти для обидвох втягнених у війну імперій/династій – Габсбургів і Романових. На поверхню виринули найрізноманітніші плани та проекти щодо українських земель по обидва боки кордону. Віденський уряд дозволив українцям сформувати, вперше в новітній історії, свої збройні загони. Українські політики хотіли, щоб українських січових стрільців очолював граф Станіслав Шептицький, брат митрополита, полковник генерального штабу Цісарсько-королівської армії. Однак той пропозицію відхилив.

Вільгельма Габсбурга, випускника військової академії (закінчив її у березні 1915 року), за його власним бажанням прикомандували до української сотні. Молодий офіцер просив називати його «Василем», вдяг під офіцерський однострій вишивану сорочку, а своїм стрільцям почепив

* Читачі «Критики» мали змогу довідатися про це зі статті Тимоті Снайдера «Українське життя австрійського архикнязя» в ч. 6 за 2008 рік. – *Ред.*

синьо-жовті кокарди. Через його надзвичайно зичливе ставлення до своїх вояків, серед яких багато хто був селянського роду, і через маніфестацію українських симпатій польські офіцери прозвали Вільгельма «червоним принцом». Прізвисько пасувало ще й тому, що Вільгельм не приховував певних квазісоціалістичних уподобань.

«Український Габсбург» досить скоро перейшов стадію етнографічного замилювання Україною/Галичиною та почав робити конкретні кроки в політичній площині, і тут його зацікавлення збіглися з інтересами консервативних українських політиків, що прагнули окремої адміністративної одиниці для галицьких українців. Для цієї мети Вільгельм якнайкраще надавався, і для цього він сам був готовий використовувати всі можливі зв'язки та впливи при дворі. Але події на фронтах війни розвивалися скоріше, ніж політичні плани як Вільгельма Габсбурга, так і українських політичних діячів.

Утім, короткий час у 1917 році видавалося, що Вільгельмові плани очолити українську державну одиницю можуть реалізуватися. Влітку, розказує Снайдер, Вільгельм супроводжував імператора Карла у його подорожі Східною Галичиною, а 10 вересня за спеціальним наказом імператора і від імені імператорського дому вітав на Львівському вокзалі митрополита Андрея Шептицького, що повернувся з російського заслання. Ця

їхня перша зустріч започаткувала приязні стосунки й активне, з довірливим обговоренням важливих політичних і релігійних питань, листування. Снайдер слушно називає митрополита Шептицького «ментором» Вільгельма. Схоже, митрополит уважав, що конституційна монархія є чи не найкращим майбутнім для цілої України, і також убачав потребу в релігійному об'єднанні всіх українців під покровом Католицької церкви у східному обряді. Ці ідеї та плани можуть нині видаватися нам анахронічними чи навіть утопічними. Однак, на той час багато впливових політиків не відкидало такого розвитку подій, тому й ідеї Шептицького мали широку підтримку в Апостольській столиці, а діяльність Вільгельма Габсбурга вписувалася в плани реорганізації Австро-Угорської імперії, що їх підтримували папа Бенедикт XV і консервативні кола Великої Британії та Франції.

Історія рушила у непередбачений бік, перетворивши Вільгельма-Василя з принца на якщо не бідака, то людину без батьківщини, без родини, без стабільного статку, без професії й заняття і навіть без такого необхідного документа як паспорт. Спочатку він знайшов пристанок у Мадриді, а потім у Парижі, користаючи з підтримки різних прихильних до родини Габсбургів осіб.

У Парижі розпочалася нова сторінка його життя. З особи королівського дому він став таким собі принцом паризького напівсвіту, де його

товариство складали люди дуже сумнівної поведінки, а його власні гомосексуальні схильності вже перестали бути таємницею. В Парижі Вільгельм стає героєм бульварної преси та поліцейських рапортів. Колишній архикнязь дедалі більше віддається пошукові задоволенню і гострих вражень. Автор показує, як життя Вільгельма Габсбурга стає матеріалізацією бульварного читва, а його власна наївність робить його жертвою гучного, з політичним підтекстом, скандалу.

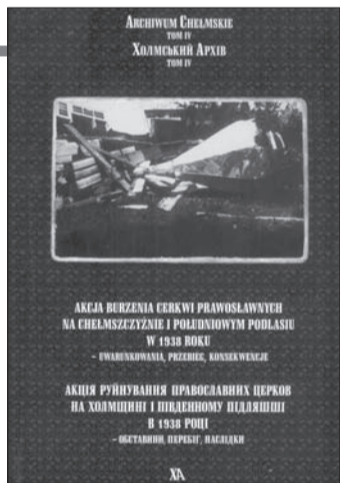
В ці паризькі часи Вільгельм утримує зв'язки з імператрицею Зитою, вдовою останнього імператора Карла, та навіть обговорює з нею плани реставрації монархії. У 1932–1934 роках Вільгельм також активно контактує з українськими емігрантськими колами та націоналістичними організаціями. Його найближчими українськими контактами в Парижі стають Василь Панейко, колишній український дипломат, та Іван Токаржевський-Карашевич, що представляв дипломатичні інтереси УНР у Відні та Стамбулі. Вільгельм Габсбург утримував контакти і навіть надав допомогу ОУН, керівників якої Євгена Коновальця та Андрія Мельника знав зі стрільничих часів. Цією діяльністю він привертає до себе увагу польської, німецької та радянської розвідок. Цілком вірогідним є авторове припущення, що у фінансову аферу Вільгельма вплутали агенти однієї з цих розвідок, із котрою співпрацював Панейко [172–181].

Щоб уникнути судового переслідування, Вільгельм поспіхом покидає Париж і повертається до Відня. Тут особисті невдачі та провал планів реставрації династії Габсбургів штовхають його в обійми фашизму. На якийсь час Вільгельм набув певності, що Гітлер зацікавлений в українській незалежності, а незалежна Україна може заіснувати на європейській мапі тільки у коричнево-бронзовій барві. Однак у цьому «бронзовому» періоді Габсбурга все було не так просто. Найбільшою на цьому відтинку життя проблемою, що її Вільгельм не зміг розв'язати ні ментально, ні практично, стало питання його національності і національності інших членів його родини. Нацизм уважав національну приналежність питанням одного порядку з расою, тобто приналежність до тої чи іншої нації передається генетично, успадковується. А для Вільгельма Габсбурга, як і для його братів Альбрехта і Лео, національна ідентичність була предметом більш-менш свідомого вибору, який міг охоплювати подвійну чи й потрібну лояльність. Такий підхід відображав реальну ситуацію для багатьох мешканців центрально-східноєвропейського регіону, з його етнічною, культурною та релігійною строкатістю, рівно ж ліберальні погляди у цій царині австро-угорських адміністративно-державних чинників.

Альбрехт і його родина вважали себе не тільки лояльними громадянами Польщі, але поляками за національністю. Коли 1939 року їхній маєток Живець, прибутками з якого Альбрехт Габсбург підтримував матеріально і Вільгельма, і своїх сестер, опинився в кордонах Німецького Райху, родина польських Габсбургів зазнала жорстоких переслідувань через небажання визнати себе німцями. Альбрехта заарештували, піддали тортурам і оголосили, що «його життя було довголітньою зрадою німецькості» [209]. Все майно ув'язненого Альбрехта Габсбурга skonфіскували на користь держави.

Вільгельмові, який тоді відверто заявляв нацистські симпатії, вдалося отримати від німецького уряду величезну компенсацію за конфіскований Живець. Однак дуже скоро він дійшов думки, що зятятий опір Альбрехта нацистським порядкам мав більше слушності, аніж його власні мрії про українську державність під знаменом зі свастикою. Вже в другій половині 1941 року, коли стало очевидним, що жодної української державності Гітлер не планує, Вільгельм змінює своє ставлення до нацизму. Автор, треба сказати, своє дослідницьке завдання бачить не в тому, щоб засудити свого героя за нацистські симпатії, а в намаганнях зрозуміти його мотиви.

Відчуваючи глибоке розчарування та відразу до тих, кому раніше симпатизував, Вільгельм розпочинає дуже небезпечну діяльність. Він налагоджує активну співпрацю з британською та французькою розвідками й допомагає в тому членам ОУН. Оповідь автора про цей період Вільгельмового життя в багатьох моментах набуває рис шпигунського роману. Так чи так, але контакти українських націоналістів

Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chelmszczyźnie i Południowym Podlasiu w 1938 roku – uwarunkowania, przebieg, konsekwencje
Акція руйнування православних церков на Холмщині і Південному Підляшші в 1938 році – обставини, перебіг, наслідки

Холм: Люблинсько-Холмська православна єпархія, Українське Товариство, 2009

Четвертий том серії «Холмський архів», що вийшов за редакцією українського історика з Любліна Григорія Купріяновича, присвячено одній із найтрагічніших подій в історії православ'я та українців на Холмщині та Південному Підляшші – здійснюваній владою II Речі Посполитої в 1938 році акції руйнування православних церков, що була частиною так званої ревіндикаційно-полонізаційної акції на цих землях. Ці події, зауважує редактор збірника, хоч і були загально відомі про-

фесійним історикам, не функціонували однак у ширшому історичному дискурсі й досі не висвітлені в докладніших наукових опрацюваннях. Нагодою підняти цю проблему і винести на громадське та наукове обговорення стало відзначення 70-річчя акції руйнування церков. Одним із найважливіших заходів відзначань став науковий симпозіум, у якому взяли участь дослідники з Польщі та України, – його матеріали в основному і склали цей збірник.

Том поділено на п'ять частин. Перша містить статті, які стосуються обумовлення акції руйнування церков. Зокрема, архієпископ Яков (Костючук) досліджує питання про значення святині в житті людини. Мирослава Папезинська-Турек розглядає обставини та політичні наслідки акції руйнування церков. Єжи Томашевський досліджує ставлення уряду Складовського до національних меншин II Речі Посполитої. Григорій Купріянович аналізує принципи полонізаційно-ревіндикаційної акції 1938–1939 років, Павел Борецький описує юридичні аспекти нищення православних храмів, а Юрій Макар здійснює загальний огляд перебігу акції руйнування церков на тлі історії Православної Церкви та українців на Холмщині та Південному Підляшші.

Друга частина вміщує статті, в яких досліджено реакцію на руйнування церков. Зокрема, Мирослав Шуміло аналізує реакцію тогочасного українського парламентського представництва, Микола Кучерепа окреслює заходи послів і сенаторів Волинського Українського об'єднання, Кшиштоф Гжесяк представляє ставлення до руйнування православних церков у Люблинській католицькій дієцезії, Віталій Макар аналі-

зує реакцію канадських українців. Крім того, деякі дослідники (Р. Висоцький, Владзімеж Міх, Микола Рощенко, Кшиштоф Лятавець) розглядають висвітлення акції на сторінках української, польської та американської преси.

У третій частині подано оцінку наслідків акції та її місця в дослідженнях і в історичній пам'яті. У статті Павла Сиговського розглянуто розбирання церков під кутом зору збереження іконописного малярства, Кристина Март розповідає про долю колекції ікон зі зруйнованих храмів, Лукаш Ясіна міркує про місце акції руйнування церков у польській історичній пам'яті, Олександр Гаврилук – про її висвітлення в українській історіографії, Анджей Вавринюк аналізує сучасну оцінку акції, Микола Онофрійчук – свідчення очевидців, а Стефан Дмитрук – виклад подій у польських шкільних підручниках з історії.

Четверта частина об'єднує статті Зигмунта Гардзінського, Яна Лукашука, Ярослава Несцьорука, Міхала Душика та Сильвестра Круля, Славоміра Кохана, в яких представлено мікроісторії та долі зруйнованих храмів. В останній частині зібрано документи, що стосуються відзначення в 2008 році 70-річчя акції.

Висвітлення різних аспектів акції руйнування церков додає можливостей осмислити ще один важливий момент драматичного досвіду в польсько-українських взаєминах у XX столітті, а крім того, є важливим чинником заспокоєння пам'яті живих людей, для яких ті історичні події є частиною їхнього особистого досвіду.

Дмитро Шевчук

із британською, французькою, американською розвідками безперечно допомогли змінити ставлення західних військових і цивільних чинників до українців, посприяли українським утікачам у таборах для переміщених осіб, а для лідерів ОУН уможливили напівофіційний політичний притулок. Опосередковано ця діяльність Вільгельма Габсбурга врятувала багатьом українцям життя й дала можливість легально осісти в США, Канаді, Західній Європі.

Але самого Вільгельма Габсбурга це зробило об'єктом переслідування з боку радянських спецслужб. Габсбург викрали й нелегально ув'язнили, а потім і переправили в Радянський Союз, в Україну. Автор слушно зазначає, що Вільгельм цілком свідомо обрав свою долю: він знову став українцем за переконанням, одночасно не перестаючи бути лояльним громадянином повоєнної Австрійської республіки. Цілком очевидно, він розумів, що цей вибір несе з собою нові випробування та небезпеки. Враховуючи досвід Першої світової війни та повоєнного мирного врегулювання, він уважав, що Україні й українцям після невдалих надій на Гітлера вкрай необхідно переорієнтуватися на союзницькі держави. Він тепер сподівався, що західні демократії розпочнуть третю світову війну, щоб зламати сталінську імперію.

Матеріали допитів та суду свідчать, що звинувачення проти Вільгельма Габсбурга стосувалися і далекого минулого – його претензій на українську корону в 1918–1919 роках, і його співпраці з західними розвідками в 1942–1947 роках. Після майже року у сталінських тюрмах Вільгельм Габсбург помирає від туберкульозу у тюремному шпиталі. Його смерть, на думку проф. Снайдера, тісно пов'язана зі сталінським винищенням населення Західної України, тієї частини України, що найбільше відмінна від Росії, найбільше зорієнтована на європейську культуру та європейські політичні й суспільні цінності. Габсбурзька сторінка історії цієї частини сучасної української держави якнайкраще ілюструвала цю європейську спадщину.

Ім'я Вільгельма Габсбурга надовго було цілком забуто. Залізна завіса, нові політичні реалії не сприяли інтересові до цієї особи. Однак тепер, у незалежній Україні, в державі, про існування котрої Вільгельм Габсбург таки мріяв, думається, його особа та книжка про нього викликає інтерес. Американська рецензентка Снайдерової книжки Енн Еплбавм («The New York Review of Books», 2008) упевнена, що ні Вільгельм, ні габсбурзька доба не можуть викликати якогось інтересу в сучасній Україні, бо Вільгельм Габсбург зі своїми монархічними планами «у свій час був уже анахронізмом». По-перше, наприкінці Першої світової війни монархічні проекти щодо України циркулювали досить активно в консервативних політичних колах. Що ж до Вільгельма Габсбурга, то його бачення політичного майбуття України в роки Другої світової змінилося. Спроби переорієнтувати українських націоналістів на контакти з західними урядами свідчать, що

він сподівався визволення України за допомоги західних демократій, та й форма правління майбутньої української держави уявлялася йому не авторитарною.

Габсбурзька імперія, попри всі її вади і проблеми, для деяких колишніх її складників стала асоціюватися з поступом, пануванням права, економічною стабільністю та культурним розвитком. Це великою мірою стосується і колишнього «коронного краю Галичини та Лодомерії». Держави й уряди, що приходили сюди після краху імперії, приносили стагнацію, утиски і фізичне знищення, тож в очах не одного наступного покоління знівельовали вади Габсбурзької монархії й заакцентували її чесноти, і цей романтичний ореол не тьмянішає. Романтичну привабливість матиме для багатьох українців і біографія Вільгельма Габсбурга, аристократа, що став на їхній бік у найтяжчі часи історичних випробувань і тому помер не в Монако чи Німеччині, а в тюремних сталінських казематах.

На початку книжки про Вільгельма Габсбурга автор заглиблюється у питання національної ідентичності і націотворення наприкінці XIX – на початку XX століття, а на закінчення подає нам свої розмірковування про національні проблеми Європи початку XXI століття. У прикінцевому «помаранчевому» розділі автор міркує про постання незалежної України як здійснення мрій свого героя і про демократичний зрив українців у 2004 році. Він робить багато сміливих, а почасти і надто сміливих, висновків та дискусійних припущень. Міркуючи про майбутнє української держави та Європейського Союзу, Снайдер привертає увагу до того, що центрально-східноєвропейські держави, котрі недавно стали членами Європейського союзу, «за змістом» не відповідають «великим національним проєктам» початку XX століття, зате територіально майже збігаються з відповідними складовими частинами Австро-Угорської імперії [262]. Майбутнє України Тимоті Снайдер пов'язує з процесом «уніфікації нації в межах територіальної держави» [259].

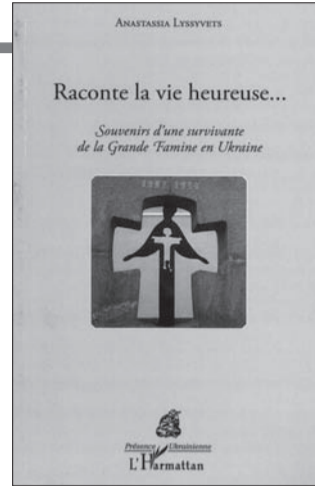
Епілог книжки дуже елегантний, філософський. Може видатися, що ціноти більше пасують жанрові художньої літератури. Автор береться реконструювати думки та настрої свого героя. Деколи, як-от роздумуючи над різкою зміною ставлення Вільгельма Габсбурга до євреїв, автор уживає умовний спосіб і так зазначає, що йдеться про його власні припущення [200–201, 216]. Але часом він, хоч і не маючи для реконструкції досить переконливих фактів, не зазначає ступеня ймовірності своїх тверджень. Як-от у пов'язанні розвитку Вільгельмових проукраїнських симпатій із неприязню юного архикнязя до чоловіків своїх сестер – польських аристократів [67]. Така довільність може спричинити недовіру до інших, обґрунтованіших тез.

Снайдерову працю доповнює чималий науковий апарат, який складають не тільки докладні поклики, детальна бібліографія та покажчики, але й такі додатки, як генеалогія дому Габсбург-Лорейн та біограми значної більшості згаданих у книжці осіб.

Загалом книжку написано легко та іскристо і присмачено гумором. Про стиль автор вочевидь дбає: текст відшліфовано, манері письма історика Снайдера можуть позаздрити літератори. Втім, інколи квітасті порівняння не виглядають доречними чи потрібними, навіть грішати проти доброго смаку: скажімо, в описі контурів Австрії XIX століття на мапі як «дивного утворення, що обіймає Угорщину

з північного сходу на південний захід, неначе сексуально приваблива жінка, що сидить на скелі» [22].

Втім, успішна чи ні, це спроба завоювати ширше коло читачів, яким автор пропонує цікаве інтелектуальне читання й нове знання з історії Центрально-Східної Європи. А читачеві в Україні ще й важливий приклад інкорпорування її історії в загальноєвропейський історичний наратив. □

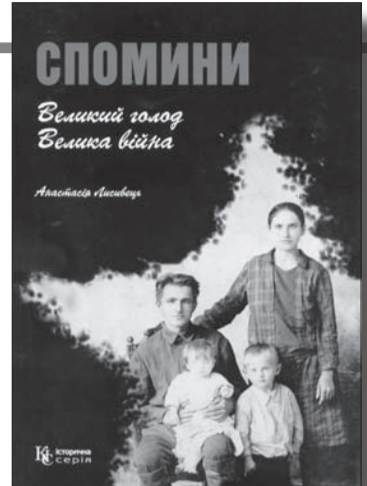
Anastassia Lyssyvets
Raconte la vie heureuse...
Souvenirs d'une survivante de la Grande Famine en Ukraine
Traduit de l'ukrainien par Iryna Dmytrychyn
Préface de Jean-Louis Panné
Postface de Mykola Riabitchouk
Paris: L'Harmattan, 2009

Книжка Анастасії Лисивець «Розкази про щасливе життя...» – це вже дванадцята публікація в серії «Présence ukrainienne», що її ось уже кілька років невтомно провадять у паризькому видавництві «L'Harmattan» двоє французьких українців – Ірина Дмитришин та Ярослав Лебединський. Більша частина перекладів належить Ірині Дмитришин (про одну з раніших її праць, видану в тій-таки серії, див.: *Критика*, 2010, ч. 3-4, с. 34), вона ж опрацювала й рецензовану тут книжку спогадів про Голодомор.

Текст для перекладу вибрано дуже вдало: він, з одного боку, невеликий за обсягом і невибагливий за стилем (що, природно, полегшує масовому читачеві сприйняття книжки), а з другого – надзвичайно насичений, густий за описаними подіями та переживаннями. Трагічну загибель усієї родини й усього села під час сталінського голодомору авторка – сільська вчителька з Київщини – описує без істерики, без надриву, лише з глибоким смутком і з розгубленістю десятилітньої дівчинки, яка не до кінця усвідомлює, що ж відбувається, а головне – чому?!

Ці спогади, написані ще в 70-х роках «до шухляди» – для родинної пам'яті, і надруковані допіру під час перестройки, вражають насамперед своєю простотою та автентичністю – як щоденники Анни Франк, як усі людські документи подібної глибини і трагізму, свідомо писані не для друку.

Позаторік київське видавництво К.І.С. перевидало ці спомины разом із другою частиною – розповіддю про примусову працю в Німеччині під час війни, по-своєму теж цікавою, а все ж позбавленою тієї неймовірної катарсисної потуги, яка відкривається в першій частині і яка містить у собі щось від потуги давньогрецьких трагедій.

Анастасія Лисивець
Спомины
Великий голод
Велика війна
Київ: К.І.С., 2008

Український Голодомор залишається й досі великою білою плямою у свідомості людства. Наукові праці з незаперечними фактами й документально обговорюються у доволі обмеженому колі фахівців-істориків. Натомість до масової свідомості вони майже не проникають. Почасти тому, що сама Україна залишається доволі невиразною плямою на карті світу, мало кому цікавою і не надто привабливою під усіма оглядами. Почасти – тому, що на Заході завжди існувало й донині існує могутнє російське та проросійське лобі, котре будь-які згадки про Голодомор намагається апіорі дискредитувати як «націоналістичну» та «антиросійську» вигадку. А почасти ще й тому, що є ще потужніше лобі, котре в будь-яких згадках про Голодомор вбачає замахи на пам'ять про Голокост і монополізацію страждань.

Для необізнаного з українськими реаліями французького читача Ірина Дмитришин завбачливо вмістила передмову відомого історика Жана-Луї Пане, який популярно витлумачує загальний контекст подій, і переклала з київського видання післямову Миколи Рябчука з оповіддю про авторку та контекст постання книжки. Перекладачка вирішила також не переінакшувати деяких специфічно українських термінів, подавши їх наприкінці книжки у невеликому глосарії. А також – зазначивши у короткому вступі, що зберігає – цілком слушно – українську форму kolhosp замість узвичаєної у французькій мові kolkhoze, kourkoul замість koulak і, відповідно, rozkourkoulennia замість dékoulakisation.

Зрозуміло, що ця книжка, за всієї її доброти, не зробить дива й не змінить традиційних французьких уявлень про «схід», де домінує Росія. Але можемо сподіватися, що це – одна з тих важливих крапель, котрі проточують камінь. Навіть якщо її прочитає лише кілька тисяч, чи сотень, чи навіть десятків французів.

Г. Г.